

**ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОВНОГО ОСОБОВОГО ІМЕНІ
ЯК АНТРОПОМОДЕЛІВ РОМАНІ ГРИГОРІЯ
ТЮТЮННИКА «ВИР»**

Ономастичний простір роману Григорія Тютюнника «Вир» обсяжний і розмаїтий. Він включає одиниці різних розрядів, але переважають антропоніми, що становлять у творі найвизрашніший шар поетонімів.

Антропоніми роману реалізуються у 21 моделі, серед яких найуживанішою є одночленна модель «повна (офіційна) форма імені». Такі іменування є важливим мовностилістичним засобом творення українського національного колориту. Вони особливо характерні для сільських традицій іменування людей.

У романі Григорія Тютюнника «Вир» відображені реальні норми іменотворчості та антропонімійного використання української літературної мови ХХ ст. Письменник дає своїм персонажам імена з реального іменника: Оксен, Гнат, Денис, Марко, Сергій, Павло, Василь, Григійр, Микола, Марія, Олена, Федора.

В антропоніміконі роману зазначену антропоформулу мають 73 особи. Вона засвідчується 2325 вжитками (43% від усіх ужитків антропонімів у творі).

Функціонування повної форми імені регламентується такими параметрами: соціальним, віковим, ситуативним та експресивним.

Як відомо, мовленнєва діяльність є ситуативно обумовленою [1: 91-94], у зв'язку з чим поняття комунікативної (мовленнєвої) ситуації ї дуже вагомим. На думку Т.Ф. Шумаріної, в склад комунікативної ситуації входять такі компоненти, як соціальна позиція комунікантів та обставини [4: 17-18].

Мовленнєві дії особистості регулюються соціальними правилами - етичними нормами. Дія соціально-етичних норм розповсюджується, зокрема, і на антропономінативні дії членів соціального колективу, які в процесі комунікації можуть увіходити в різного роду ситуації (звертання, представлення, згадування третьої особи) [4:21]. У нашому дослідженні ми

використовуємо саме це розуміння ситуації, запропоноване Т.Ф. Шумаріною.

Проведений нами аналіз ряду комунікативних актів показав, що незалежно від соціальних характеристик комунікантів (соціальної приналежності, віку, національності, статі, освіти) універсальною, панівною формою у сільському середовищі є *звертання за ім'ям*. Наприклад: «Під чорним стовбуром верби заворушилися дві постаті. - *Матвію*, не лізь, бо вдарю. *Матвію!* Ну, що тобі за інтерес? - тихо гомоніла дівчина» [3:56]; «*-Іване*, ти спиш? - Сплю»[3:60]; «*Гаврило!* Може, і кукурудзи наламаємо для свиней» [3:432]; «*-Хіба й Андрій тут?* - аж похололо всередині в Чугая. - Аякже! Поїхав десь із *Северином* на хутори» [3:421]; «*-Як ти думаєш, Сергію*, учена баба вийшла б за мене заміж чи ні?» [3:276]; «*Парубки* стоять осібно гамірним гуртом, поводять себе розв'язно, по-хутірському: *-Пиліне!* - Що? - Куди це ваші худобу порозпускали?» [3:200].

При цьому вікова нерівність комунікантів на використання цієї форми не впливає. Так, у звертанні як старшого до молодшого, так і молодшого до старшого комуніканти вживають повну форму імені: - «*Ех, Денисе, Денисе!* Нема в тебе розуму і на копійку, - обурився *Панас*» [3:321]; «*Миколо*, біжи по хутору, дідів скликай. - Господар так розійшовся, що годі вгамувати» [3:355]; «*-Артеме!* Біжи додому, бо я теля забула одлучити» [3:201]; «*Ей, Гордію!* - закричав він високому і колись, мабуть, сильному, а тепер уже висохлому, жилавому і сутулому дідуганові в білій полотняній одежі» [3:261].

Представлення комунікантів повною формою імені іншим учасникам мовленнєвого акту нами не зафіксовано. Лише в одному випадку зустрічаємо представлення персонажа, в якому комунікант вказує на те, що має два імені-похідну форму імені (квалітатив), що має негативне забарвлення, та ім'я в офіційній паспортній формі: «*Як вас звати?* - По-селянському, значить *Кузь*, а по святцях *Кузьма*» [3:130].

На думку Т.Ф. Шумаріної, необхідно розрізняти дистантну і контактну комунікативну ситуації. У дистантній ситуації (згадування третьої особи, яка не бере участі в бесіді) вибір форми іменованого не обумовлюється статусними характеристиками комунікантів, присутністю (відсутністю) даної особи. Як і в контактній ситуації, форма іменування в присутності чи відсутності третьої особи у своїй основній масі є повним ім'ям. Наприклад: «*-Треба когось на варті поставити. Он хоча б і Дениса. А то вже вкладається. Який ранній. - Не треба Дениса!* - сердито вигукнув Охрім. - Бо він у мене не тільки сало, а й торбу з'їсть» [3:322]; «*-Іди вже отам спати... - проганяв її Тимко. - А ти? - Я ще трохи з Марком погомою*» [3:296]; «*Помітив мене*

Сазон - так того робітника звали - і каже: «Хлопець ти молодий, село знаєш добре, будеш при мені за помічника» [3:191]; «Колись баба *Улита*, ота, *Йосипе*, що на *Афон* ходила, приносила із святої гори якогось зілля...» [3:240].

Як зазначалося вище, мовленнєва поведінка особа регламентується не тільки статусними характеристиками. У процесі життєдіяльності людина, яка займає певну соціальну позицію, є виконавцем безлічі соціальних ролей. У комунікативному акті партнери можуть програвати різні ситуативні ролі та вступати у різні рольові відношення: чоловік-жінка, брат-сестра...

У звертаннях чоловіка до жінки, а також жінки до чоловіка переважно уживається емоційно-нейтральна форма - повна форма імені: «-То ти, *Оксене?*...*Оксене*...» [3:40]; «-їдь, *Олено*, евакууюйся» [3:360]; «Ти потурай, *Павле*, то вони тобі й на шию сядуть» [3:153]; «-*Явдохо*, може, піти? Га?» [3:402]; «-Гріх тобі, *Йосипе*, гріх» [3:284]; «-*Уляно*, винеси ціпок і смушеву шапку» [3:437].

На вибір способу антропонімації друга головну роль відіграють не вікові відмінності, а ступінь близькості рольових партнерів. Серед іменних варіантів у комунікантів, які є друзями, знайомими, приятелями, найчастіше уживається повна форма імені: «*Марко* повернувся і пішов у темряву, і тоді серце *Тимка* йокнуло. Він наздогнав товариша і тихо сказав йому: - Ти стережись, *Марку*, голови не виставляй» [3:535]; «-Ха-ха! Медаль відбив, а ти цілим zostався? Ну й брешеш ти, *Охрім*» [3:291]; «-От що, *Северин*... Пересидів ти в мене два дні - мандруй далі» [3:300]; «-Ти чуєш, *Микифоре*, ще й шкабарчить! Незаконно вперся, ще й нахваляється» [3:166].

У ділових відносинах нижчі рольові партнери іменують вищих повним ім'ям і у контактній, і в дистантній ситуації. Так, у розмові *Оксена*, який є головою троянівської артілі, із Опанасом Бовдюгом, Хомою Підситочком, Андрієм Блатуліним - рядовими селянами, уживається повна форма імені, що свідчить про повагу до *Оксена*: «Як тебе тут не було, *Оксене*, то ми про дещо говорили поміж собою. Може б, ми комусь іншому і не сказали, а тобі скажемо. Ти - людина партійна, з нашого - таки й села, так що з тобою можна без шапкування, а по-простому [3:100]; «*Оксен* хоч чоловік ніби й непоганий, а до нього так не ходять, як до вас» [3:184-185].

Слушним є зауваження О.В. Суперанської про те, що варіювання визначається не тільки часом і місцем вживання імені, але й сферою, в якій воно вживається, і відношенням того, хто говорить і слухає, до іменованого об'єкта [2:355]. Саме цей останній фактор і є основою, на якій розвивається

варіативність антропонімійних конотацій емоційно-оцінного характеру. У різних комунікативних актах адресат може бути носієм будь-якої соціальної позиції, адресант може мати різноманітні почуття відносно об'єкта іменування, численні і типи обставин, у яких уживається антропоформула [4:128]. Все це зводиться до того, що емоційні конотації навіть в одній антропомоделі варіюють від одного комунікативного акту до іншого. Розглянемо деякі ситуації, які вказують на стосунки між мовцями в момент ужитку моделі. Наприклад: «-Ех, *Марку, Марку...* От і з тобою розлука настала. А де ж наше дитинство, що ожиною пахло, де ж наша юність - голуба ташанська?» [3:539-540]. Цей мікроконтекст передає почуття смутку та розпачу від розлуки з товаришем. В інших ситуаціях підкреслюється доброзичливе ставлення мовця до персонажа, радість від зустрічі з героєм: «-Боже мій! *Оксен?*Старий линувся як навіжений і, схопивши руку односельчанина, затряс її з усієї сили, розглядаючи *Оксена* з усіх боків, похитуючи головою» [3:477]; «Хто кого обіймає - не розбереш. Тільки чується: - Панас Гичка? Оце ти? - *Оксене...* [3:368]; «Тимко стояв, знявши картуза, і чорна грудка злості на брата розтавала у його серці: «-Може, тобі чого треба, *Федоте*, то я збігаю на станцію, куплю...» [3:382].

Отже, як бачимо, в усіх розглянутих ситуаціях перевага надається антропомоделі «повна форма імені». З цього можна зробити висновок, що саме повна форма імені, якою виключно або переважно іменуються персонажі роману, є тією формою іменування, яка максимально відповідає сформованим до середини ХХ ст. уявленням про етику міжособового спілкування і є одним з головних способів називання селян.

1. Пименов А.В. О ситуативной вариативности в обучении речевой деятельности // Речевая ситуативность в преподавании иностранных языков в специальном вузе. - М., 1973.
2. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. - М., 1973.
3. Тютюнник Г.М. Вир: Роман. - К., 1979.
4. Шумарина Т.Ф. Антропонимическая вариативность в речевой коммуникации (на материале произведений И.С. Тургенева): Дис. ... канд. филол. наук. - Одесса, 1985.